

BİLİMSEL NESNELİK VE TEİSTİK İNANÇ*

Yrd. Doç. Dr. Cafer Sadık YARAN**

Bilim ve din, geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da en önemli ve en etkin iki büyük güçtür. Onların ilişkilerinin de, birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirdikleri etkinlikleri kadar önemli olduğu görülmektedir. Holmes Rolston'un dediği gibi, "Çok az konu, geleceğin akışını biçimlendirmede, onların [bilim ve dinin], düşünsel ve varoluşsal boyutları, kafayı ve kalbi, kişiyi ve kültürü, şimdiyi ve geçmişi birleştirmelerindeki öneme sahiptir."¹ Ciddi düşünürler bilim ve din arasındaki ilişkiye oldukça farklı şekilde yaklaşabilirler. Bazıları bilim ve din arasında kesin bir çatışmanın olduğunu, bu iki girişimin esas itibarıyla rekabet içinde olduğunu öne sürer. Başka bazıları bunlar arasında bir çatışmanın değil, bir bölmeleşmenin (compartmentalization) olduğuna inanırlar; çünkü onlara göre bu iki girişim birbirinden o kadar farklı özelliklere sahiptir ki, aralarında bir çatışmanın olması imkansızdır. Daha başka bazıları bir orta yol türü ilişki tarzı ararlar; bilim ve din arasında tamamlayıcı ilişki. Onlar bilim ve dinin birbiriyle temas halinde olduğunu; fakat şiddetli sınır çatışmaları olmaksızın geçinebileceklerini savunurlar.² Şüphesiz bu üç görüşün temsilcileri olarak kategorize edilebilecek düşünürler arasında da belli ölçüde görüş ayrılıkları vardır.

Bu makalede, belki yukarıdaki üçüncü görüşe belli bir sempati ve benzerlikle, nesnel bilimsel bilgi ile teistik inancın, birbirinin müttefiki olan, başka bir deyişle, birbirini karşılıklı olarak destekleyen ve tamamlayan girişimler olarak yorumlanabileceğini savunacağım. Bu karşılıklı ve

* Bu makalenin orjinal versiyonu, Ağustos 1995'de Seul'de gerçekleştirilen bir sempozyumda (International Conference on the Unity of the Sciences) "Scientific Objectivity and Theistic Belief" başlığı altında sunuldu; ve *In Depth* adlı derginin 5. Cilt, 1. Sayısında (Winter 1995-96) yayımlandı.

** O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Holmes Rolston III, *Science and Religion: A Critical Examination* (Philadelphia: Temple University Press, 1987), s. vi.

² Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, ve David basinger, *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1991), ss. 197-98.

olumlu ilişki son yıllarda daha aşikar hale gelmiştir. Son yıllarda bir yandan bazı bilimsel keşifler ve deneysel olgularla ilgili değişen algılar teistik inancın rasyonel olarak temellendirilişinde ve yorumlanışında önemli bir etkide bulundu. Öbür yandan modern bilimin yükselişi için metafiziksel veya teistik temelin tarihsel önemi, daha fazla araştırmacı tarafından kabul edilir hale geldi. Nitekim, bazı düşünürlere göre, "Bilim ve dinin tarihinde, bu alanlar arasında her ikisinin de karşılıklı yararına olan verimli bir etkileşim için fırsat, hiçbir zaman [bugünkünden] daha büyük olmamıştır."³ Bu makalenin sınırlı alanı içinde bu karşılıklı ilişkinin sadece bir yönünü incelemeye çalışacağım: bilimsel bilginin teistik inançla ilişkisi. Bunu yaparken, ilgi alanımı fiziksel bilimler ve teistik niteliklere sahip bir Tanrı'nın varlığı konusu ile sınırlı tutacağım.

Nesnelcilik ve Nesnellik

Önce nesnellik hakkında bir belirlenime varmaya çalışmak ve daha sonra bu tarzda nesnel bir yaklaşımla bilimsel bilginin teistik inanç ile ilgisini incelemek uygun görünmektedir. Nesnel olmakla nesnelci olmak arasında bir fark olduğu ve bunları ayırdetmenin de önemli olduğu kanısındayız. İnsan bilgisi ile ilgili nesnelcilik (objectivism), "basit oranlardan karmaşık kuramlara kadar, bilginin bütün unsurlarının, onları bulan ve düşünen bireylerin inançlarını ve bilinç durumlarını aşan özelliklere ve karakteristiklere sahip oldukları görüşüdür."⁴ Böylece, bir nesnelci (objectivist), "bilgi çözümlemesinde, bireylerin tutumları, inançları ve başka öznel durumlarından bağımsız olarak, bu bireylerin yüz yüze geldikleri bilgi unsurları veya maddelerinin karakteristiklerine öncelik verir."⁵ Teolojik bağlamda kullanılan benzer bir kavram da tarafsızlık (neutrality) kavramıdır. Stephan Evans, bir tarafsızlık taraftarını (neutralist), "eleştirel düşüncemizin, eğer tamamen yansız ve tarafsız ise, ancak o zaman gerçeğe ulaşmamıza belki yardım edebileceğine inanan biri" olarak tanımlar. "Bu durumda dini konularda gereği gibi düşünmek için, bütün teslimiyetlerimizi veya en azından dini açıdan 'yükü' olan teslimiyetleri bir tarafa koymalı ve tamamen nötr bir tavır takınmalıyız."⁶

Bugün birçok bilim felsefecisi ve din felsefecisi böylesi bir nesnelci veya tarafsızlıkçı düşünmenin gerçekten mümkün olup olmadığını sor-

³ Rolston, *Science and Religion*, s. vii.

⁴ A.F. Chalmers, *What is This Thing Called Science? An Assessment of the Nature and Status of Science and Its Methods*, 2nd ed. (Buckingham: Open University Press, 1982), s. 113.

⁵ *Ibid.*, s. 115.

⁶ C. Stephen Evans, *Philosophy of Religion: Thinking about Faith*. (Illinois: InterVarsity Press, 1982), s. 22.

gulamaktadırlar. Hatta "çağdaş filozofların büyük bir oranı, bunun yapılamayacağına - 'nereden geldiğimizden' bağımsız bir şekilde bilgimizi üzerine dayandırabileceğimiz hiçbir saf, faraziyelerden-bağımsız görüş noktası olmadığına - kanaat getirmiş görünüyor."⁷ Belki de nesnelcilik ya da tarafsızlık yanlısı olanlar, teslimiyetlerimizi, inançlarımız ve tutumlarımızdan bağımsız ve rasyonel olarak değerlendirmeye çalışmamız, deliller ve kanıtlar ışığında onlar üzerinde eleştirel ve dürüst bir biçimde derinlemesine düşünmemiz konusunda ısrar etmekte haklıdırlar. Bununla birlikte, Evans'ın dediği gibi, "bu test etme sürecinin tamamen nötr bir görüş noktasından, herhangi bir inancı olmayan bir kişinin görüş noktasından, başlayabileceği veya başlaması gerektiğini düşünmek bir hatadır."⁸

Bu durumda, nesnelci veya tarafsızlıkçı olmaksızın nesnel olmak hem mümkün hem de arzu edilir görünüyor. Çünkü "nesnel olmak, çoğu durumda, nötr veya tarafsız olmak anlamına gelmediği gibi; önceden kazanılmış, halen sahip olunan, kabul edilmiş inançların yürürlükte tutulmasını da yasaklamaz. Nesnellik sadece bir kimsenin kanaatlerini tecrübe ve mantık karşısında test etmeye ve buna uygun olarak onları düzeltmeye istekli ve arzulu olmasını gerektirir."⁹ Nesnellik, aynı zamanda, gerçeğe ulaşmayı gönülden arzuluyor olma ve ulaştığı sonuçlarında dürüst olma olarak da karakterize edilebilir. Evans'ın belirttiği gibi, "bu dürüstlük, delillerin gerçekten o kişinin kendi teorisine göre en iyi şekilde yorumlanıp yorumlanmadığını ve açıklanıp açıklanmadığını görmeye istekli olmasını şart koşar."¹⁰ Bu anlamda bir nesnellik, hem mümkün hem de arzu edilir görünüyor. Din, bilim ile, böyle bir nesnellığe ilgiyi paylaşabilir; ayrıca, hem teologların hem de bilimcilerin, elden geldiğince rasyonel düşünmenin bu makul şartını karşılamaya çalışmaları gerekir.

Kozmolojik Kanıt ve Büyük Patlama Kuramı

Bilimsel gelişmelerin, çağdaş insanın dini fikirleri üzerinde değişik etkileri oldu. Bu bağlamda Büyük Patlama kuramı çarpıcı örneklerden biridir. Onun özellikle Tanrı'nın varlığının kozmolojik kanıtı üzerinde doğrudan etkileri olmuştur. Kozmolojik kanıt, genellikle evrenin bilfiil var olduğu olgusundan, veya onun değişme, hareket, nedencilik gibi özelliklerinden kalkarak; Tanrı'nın, evrenin veya onun bu genel özelliklerinin sebebi olarak var olduğunu öne süren birçok değişik şekillerde sunulmaktadır.

⁷ Peterson, Hasker, Reichenbach, ve Basinger, *Reason and Religious Belief*, s. 37.

⁸ Evans, *Philosophy of Religion*, s. 26.

⁹ Rolston, *Science and Religion*, s. 22.

¹⁰ Evans, *Philosophy of Religion*, s. 28. Ayrıca, bak. Peterson, Hasker, Reichenbach, ve Basinger, *Reason and Religious Belief*, s. 11.

Şu veya bu versiyonu ile o, Yunanlı, Müslüman, Yahudi, ve Hıristiyan düşünürlerce kullanılmıştır. Ne var ki, ondokuzuncu yüzyıla doğru, kozmolojik delili de içine alan felsefi teoloji, Hume ve Kant'ın güçlü septik etkisini hissetmeye başladı. Onlar aklın asla felsefi kanıtlar yoluyla Tanrı'nın varlığı konusunda doğruluğu kanıtlanmış bir sonuca ulaşamayacağını savundular.

Buna rağmen, son yıllarda, kozmolojik delilin bazı formları, özellikle iki yetkin felsefeci, Richard Swinburne ve William Lane Craig, tarafından etkili bir biçimde savunuldu. Swinburne, "Tümevarımsal Kozmolojik Kanıt"ını, esas itibarıyla, evreni öncesiz bir varlık olarak düşünen Leibniz'in görüşleri üzerine dayandırır. Aşağıdaki paragraf onun delilini basit ifadelerle özetlemektedir:

"Eğer Tanrı varsa, onun bir evrenin sonluluğu ve karmaşıklığını içeren bir şey yaratması şansı oldukça büyüktür. Bir evrenin sebepsiz olarak var olması çok gayri muhtemeldir; fakat Tanrı'nın sebepsiz olarak var olması çok daha muhtemeldir. Evrenin varlığı tuhaf ve şaşırtıcıdır. Eğer onun bir Tanrı tarafından meydana getirildiğini varsayarsak, o zaman anlaşılabilir kılınabilir. Bu varsayım, sebepsiz bir evrenin varlığını varsaymaktan daha basit bir açıklama başlangıcını bir postulat olarak kabul eder; ve bu, sebepsiz Tanrı varsayımının doğru olduğuna inanmanın dayanağıdır."¹¹

Swinburne'ün kozmolojik delil versiyonu esas itibarıyla zaman içinde evrenin başlangıcına değil basitlik ilkesine (principle of simplicity) dayandığı için, onun Büyük Patlama kuramı ile yakın bir ilişkisi yoktur.

Diğer taraftan, William Craig, kendi isimlendirmesiyle "*Kelam*'ın Kozmolojik Delili" versiyonunu, Kindi ve Gazali gibi Müslüman düşünürler üzerine dayandırır. Delilin bu biçiminin Büyük Patlama kuramı ile yakın ilişkisi vardır. Craig'e göre bu delil şu şekilde ortaya konulabilir:

1. Var olmaya başlayan her şeyin, varlığının bir sebebi vardır.
2. Evren var olmaya başlamıştır.
3. Öyleyse, evrenin varlığının bir sebebi vardır.¹²

Craig, birinci öncülün sezgisel olarak aşikar olduğunu, hiç kimse- nin ciddi olarak onu inkar etmediğini savunur. Anahtar öncül, kesinlikle

¹¹ Richard Swinburne, *The Existence of God* (Oxford: Clarendon Press, 1979, ss. 131-32.

¹² William Lane Craig, *The Kalam Cosmological Argument* (London: Macmillan, 1979), s. 63.

ikinci öncüdür: evren var olmaya başlamıştır. Bu öncül, geçmiş zamanlarda, sonsuz zamansal serilerin bilfiil varlığının imkansızlığını ispatlamaya yönelmek gibi sadece felsefi akılyürütme yoluyla savunulmaktaydı. Bu türden kanıtlar hâlâ bazı çağdaş savunucular bulabilmekteyse de, başka birçok felsefeci bunlar hakkında septik bir tutum içindedirler. Örneğin, Richard Swinburne'a göre, evrenin bir başlangıcı olduğunu göstermeye yönelik olarak öne sürülen *a priori* kanıtlarda pek umut yoktur. Fakat bunu göstermeye yönelik *a posteriori* kanıtların belli bir geleceğinin olması mümkündür.¹³ Nitekim, evrenin zamanda bir başlangıcının olduğu görüşü son yıllarda bilimsel kozmoloji tarafından güçlü bir biçimde desteklenmiştir. Şu sıralarda bilim adamları arasında yaygın olan görüş, evrenin bir başlangıcının olduğudur.

Evrenin açıklanışına ilişkin iki rakip teori vardır; biri, evrenin belirgin bir zamansal başlangıcının olduğunu göz önünde tutarken; diğeri, onu basitçe öncesiz bir varlık olarak tasvir eder. Son yıllarda, alternatifi olan Büyük Patlama kuramı lehine ortaya çıkan delillerin artışı karşısında Durgun Durum kuramına dayalı açıklamanın etkisi azaldı. Büyük Patlama kuramına göre evren zamanda belli bir noktada başladı; evrenin bu başlangıcından önce ne zaman, ne uzay, ne de madde vardı; evreni oluşturacak potansiyel, tekillik (singularity) diye bilinen bir kütlede yoğunlaşmıştı. Bu tekillik 15 milyar yıl önce aniden patladı; ve sadece nükleer reaksiyonlar yoluyla daha büyük elementlerin kendisinden üretildiği çok miktarda hidrojenin yaratılmasıyla değil, aynı zamanda uzayın kendisinin de yaratılmasıyla sonuçlandı. Madde ve uzayın var olmaya başlamasının ilginç bir yan ürünü de maddenin bir fonksiyonu olan zamandı. Bu durumda, mutlak bir başlangıcı olan evren modeli, sadece mantıksal olarak tutarlı olmakla kalmayıp, bilimsel verilere de uymaktadır. Dolayısıyla bugün, yukarıdaki kanıtın ikinci öncülünü anlamak da benimsemek de daha kolay hale gelmiştir.

Çağdaş ateist felsefecilerin önde gelenlerinden biri olan J.L. Mackie bu kanıtlamaya itirazda bulunur; ve, "büyük patlama, daha gerisine doğru tahminde bulunabileceğimiz herhangi bir yasa bulamadığımızdan dolayı kendisini açıklayamayacağımız ölçüde kökten bir sıçrama olarak alınmak zorunda olsa bile, onun *bazı* fiziksel önceleyenlere (antecedents) sahip olması gerektiğini biz çıkarımalıyız"¹⁴ der. Bu itiraz güçlü bir itiraz gibi görünmemektedir. Zira "bazı fiziksel önceleyenler", (büyük patlama anının öncesinde, bilim bahsedemese de bazı fiziksel varlıklar) olması gerektiğinden bahsetmek, büyük patlamanın bilimsel tasvirine uygun düşmemektedir. Nite-

¹³ Swinburne, *Existence of God*, s. 121.

¹⁴ J. L. Mackie, *The Miracle of Theism: Arguments for and against the Existence of God* (Oxford: Clarendon Press, 1982), s. 94.

kim dört önemli bilim adamı büyük patlamayı şu sözlerle tasvir etmektedir: "Evren, yaklaşık bir Hubble zamanı önce sonsuz bir yoğunluk durumundan ortaya çıktı. Uzay, zaman, ve evrendeki tüm madde bu olayda yaratıldı."¹⁵

"Sonsuz yoğunluk" hali, "hiçbir şey'e ('nothing') tamamen eşittir. Gerçek dünyada sonsuz yoğunluğa sahip olacak hiçbir şey olamaz; zira eğer bu nesne herhangi bir kütleyle sahipse, o zaman *sonsuzca* yoğun olmaz ... Bu durumda, büyük patlama modelinin tam anlamıyla uygulanışının gerçekten mecbur ettiği şey, *yoktan yaratılıştır (creatio ex nihilo)*."¹⁶ Şu halde, büyük patlama kuramının, kozmolojik kanıtın en önemli öncülü- nü açıkça desteklediği ve doğru çıkardığı gözüküyor. Buna göre, var olmaya başlayan her fiziksel şeyin varlığının bir sebebi varsa; fiziksel evren de belli bir zamanda var olmaya başlamışsa, o zaman bu evrenin de varlığının bir sebebi olduğu, bu sebebin de fizik ötesi bir yaratıcı Tanrı olduğu sonucuna varmak son derece makuldür.

Tasarım Kanıtı ve Temel Sabitler

Tasarım kanıtının (the argument from design) farklı şekilleri vardır. Bununla birlikte, bu tür delillerin hepsi, bir takım ihtimaliyetçi veya analogik akıl yürütmelerle, dünyadaki teleolojik düzenin gözlemlenmesinden yola çıkarak, bu düzenliliğin sebebinin Tanrı olması gerektiği, dolayısıyla Tanrı'nın var olduğu, sonucuna ulaşan çıkarımlar olarak nitelendirilebilir. Tasarım kanıtı, Tanrı'nın varlığının en eski kanıtlarından biridir. Tarihsel olarak bu kanıtın altın çağı, onyedinci yüzyılda modern bilimin yükselişini takip eden iki asırdır. Newton'un doğal teolojisi onu taçlaştırmıştır, ve onsekizinci yüzyıl boyunca sayısız düşünürler onu yinelemiş ve yeniden güçlendirmiştir. Ne var ki, onsekizinci yüzyılın sonlarında ve ondokuzuncu yüzyılda bu kanıt, bir taraftan Hume ve Kant'ın mantıksal eleştirileri, öbür taraftan Darwin'in deneysel eleştirileri ile karşılaşmış; ve birçok kişiye göre bunlar, artık bu delilin herhangi bir gücü olmadığını göstermişlerdir.

Buna rağmen, tasarım kanıtı yirminci yüzyılda yeniden ifade edilmiş, yeniden canlandırılmış; ve bilhassa son zamanlarda birçok bilim adamı, felsefeci ve teolog nazarında yeniden itibar kazanmıştır.¹⁷ Bunda birçok faktör rol

¹⁵ J. Richartt gott III, James E. Gunn, David N. Schramm, ve Beatrice M. Tinsley, "Will the Universe Expand Forever?," *Scientific American*, March 1976, s. 65.

¹⁶ Craig, *Kalam Cosmological Argument*, ss. 116-17. Büyük patlama kozmolojisinin teistik ve ateistik çağrışımının son zamanlardaki bir tartışması için bak. William Lane Craig ve Quentin Smith, *Theism, Atheism, and Big Bang Cosmology* (Oxford: Clarendon Press, 1993).

¹⁷ Bu kanıtın son zamanlara ait bir tartışması ve savunuluşu için bak. Cafer Sadık Yaran, *The Argument from Design in Contemporary Thought*, basılmamış Doktora tezi, University of Wales, Lampeter, 1994.

oynamış olabilir. Her şeyden önce, bilim ve dine karşı son zamanlarda bir tutum değişikliği oldu. Alvin Plantinga'nın dediği gibi, "Genel olarak Batı dünyasında, 20, 30 yıl öncesine göre şimdilerde dine karşı daha fazla bir ilgi; bilim hakkında düşünme biçimlerinde de bir tür gevşeme var."¹⁸ Bunun yanında, din felsefesinde de daha teistik ve gelenekçi bir dönüş oldu son zamanlarda. Kai Nielsen'in üzülererek belirttiği gibi,

"Anglo-Amerikan çevredeki din felsefesi son on yılda görülmemiş bir dönüş yapmıştır.... Ön sıralara gelenler ... felsefi olarak analitik bir kanaate sahip olmakla birlikte mantıksal empirizmin veya Wittgenstein'ciliğin kalıntılarına bile düşman olup, geleneksel Hıristiyan felsefesi ve doğal teolojinin eski konularına ve eski tezlerine dönen bir grup Hıristiyan felsefecidir."¹⁹

Son on yıllarda, tasarım kanıtının canlanmasına ve yeniden formüle edilmesine katkıda bulunan daha özel ve daha doğrudan ilişkili gelişmeler de oldu. Son yirmi veya otuz yıl boyunca, kozmoloji uzmanları, fizikçiler, ve gökbilimciler, bir gün içinde insan hayatı var olacaksa, evrenin yapısı ve gelişiminde karşılanması gereken bir takım özel şartlar belirlediler. Çoğu kere "kozmetik uyuşumlar" olarak isimlendirilen bu özel şartların keşfi, fizikçileri, bu kozmik uyuşumları bizim kendi varlığımızla ilişkilendiren İnsancı İlke'yi formüle etmeye sevketti. Bunlar tatmin edici bir açıklama gerektiriyordu; ve bazı bilim adamları ve felsefeciler için, kozmik uyuşumlar ve tasarım kanıtı arasında bir ilişki görmek zor olmadı. Nitekim, bu delilin son zamanlarda birçok bilim adamı nezdinde önem kazandığını belirtmekte yarar vardır. Hatta bazılarına göre, bu kanıt teologlardan ziyade bilim adamlarının elinde daha ikna edici bir şekilde yeniden hayata kavuşturulmuştur.²⁰

Tasarım kanıtının, dünyadaki çeşitli tasarım örneklerince desteklenen, özü itibarıyla bir çeşit sezgi veya içgörüye dayalı, örneklemsel bir

¹⁸ Alvin Plantinga, "Modern Philosophy and the Turn to Belief in God", ed. R.A. Varghese, *The Intellectuals Speak Out about God* (Chicago, IL: Regnery Gateway, 1984), s. 165.

¹⁹ Kai Nielsen, "foreword," Keith M. Parsons, *God and the Burden of Proof: Plantinga, Swinburne, and the Analytic defence of Theism* (Buffalo, Ny: Prometheus Books, 1989), s. 165.

²⁰ Paul Davies, *The Mind of God: Science and the Search for Ultimate Meaning* (London: Simon & Schuster, 1992), s. 203; John Polkinghorne, "A Revived natural Theology," in J. Fennema and I. Paul, eds., *Science and Religion: One World-Changing Perspectives on Reality* (Dodrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990), s. 88.

kanıt olduğu söylenebilir. Bu delilde uzun zamandır kullanılmakta olan, fakat Paley'ci versiyonun görünüşteki düşüşünden sonra delile özellikle hakim olan bir örnekle açıklama grubu, canlı hayata yardım etmek için inorganiklerin uygunluğu idi. Frederick Tennant'a göre, bugünün teleolojik delil yanlısı, inorganik ve organik alemler arasında görünen gayeliliğin sürekliliğine, veya birindeki adaptasyonun diğerindeki adapte ediciliğe bağlı olduğuna dikkat çeker. Tennant, "dünyamızın, canlı varlıkların yurdu olmaya uygunluğunun, belli bazı, astronomik, termal, kimyasal vb. temel şartlara, ve görünüşe göre birbirine nedensel olarak bağlı bulunmayan niteliklerin uyuşumuna bağlı olduğunu"²¹ savunuyordu. Tennant ve takipçileri, bu tür bir antropik kanıttan, çoğu kez sadece genel yuvarlak sözler şeklinde bahsedebiliyorlar ve bunu örneklendirmek için çok az sayıda özel deneysel olgu örneği bulabiliyorlardı.

Ne var ki, son yirmi veya otuz yıl boyunca, bilimsel topluluk, yeryüzünde canlı hayatın ortaya çıkması ve akıllı hayatın gelişmesine evrenin imkan tanınması için, ne kadar kompleks ve hassas şartların bir araya gelmesi gerektiğinin keşfedilmesiyle hayrete düştüler. Günümüzde, fizik, astrofizik, klasik kozmoloji, kuantum mekaniği, ve biokimyanın çeşitli alanlarında yapılan çeşitli keşifler, bu zamanda yeryüzünde şuur sahibi bir karbon-temelli hayatın varlığının, fiziksel ve kozmolojik sabitlerin hassas dengesine bağlı olduğunu tekrar tekrar ortaya koymaktadır; öyle ki, bu sayısal oranların herhangi biri çok hafifçe değiştirilmiş olsa, bu denge altüst olur ve hayat var olmazdı.²² Bu durum karşısında, bazı felsefeciler, kimi bilim adamlarıyla birlikte, Tennant'ın kanıtını bu yeni keşfedilmiş kozmolojik verilerle geliştirdiler; ve böylece tasarım kanıtının daha güçlü bir versiyonunu oluşturdular. Aslında antropik uyuşumların sayısı, "ince bir biçimde ayarlanması gerektiği görülen otuz kadar faktörü"²³ içine alan uzun bir liste oluşturur. Biz burada onların sadece birkaçını kısaca anabiliriz.

"Eğer nükleer zayıf kuvvet hissedilir derecede daha güçlü olsaydı, o zaman Büyük Patlama bütün hidrojeni yakıp helyuma dönüştürürdü. Bu durumda da ne su ne de uzun ömürlü sabit yıldızlar olabilir. Onu hissedilir derecede zayıf yapmak da yine hidrojeni yok ederdi: ilk zamanlarda oluşan

²¹ Frederick R. Tennant, *Philosophical Theology*, vol. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1930), s.85-86.

²² William Lane Craig, "The Teleological Argument and the Anthropic Principle," in W.L. Craig and M.S. McLeod, eds., *The Logic of Rational Theism: Exploratory Essays* (New York: Edwin Mellen, 1990), s. 128.

²³ John Leslie, "Creation Stories, Religious and Atheistic," *International Journal for Philosophy of Religion* 13 (1993), s. 68.

nötronlar protonlara dönüşmezdi.

Yıldızların içinde bol miktarda karbonun yaratılması için, *nükleer güçlü kuvvet*, olduğundan belki yüzde bir oranı kadar küçük bir orandan ne daha güçlü ne de daha zayıf olmalıdır. Onun gücünü belki yüzde iki oranında artırmak, protonların oluşmasını önlerdi - bu durumda hiçbir atom olamazdı - veyahut da onları diprotonlara bağlardı; bu durumda da yıldızlar, güneşimizden milyarlarca kere daha hızlı yanarlardı. Öte yandan, onun gücünü aşağı yukarı yüzde beş oranında azaltmak, yıldızlara ait yanmayı imkansız kılarak, deuteronu çözerdi.

Elektromanyetizmin çok hafifçe daha güçlü olmasıyla, yıldızlara ait ışık saçma şiddetle düşerdi. O zaman ana seri yıldızların tamamı kırmızı yıldızlar olurdu: muhtemelen hayatın evrimini destekleyemeyecek ve her halde demirden daha ağır elementleri meydana getirmek için gerekli olan süpernova olarak patlayamayacak kadar çok soğuk yıldızlar. Eğer o, çok hafifçe daha zayıf olsaydı, o zaman bütün ana seri yıldızlar, çok sıcak ve kısa ömürlü mavi yıldızlar olurlardı.

Yıldızların hepsinin kırmızı veya hepsinin mavi yıldızlar olmaması için elektromanyetizmin iyi-ayarlanmış olması gerektiği, iki kuvvet arasındaki oran çok önemli olduğu için, *çekim gücünün* iyi-ayarlanmış olması gerektiği konusunda yeniden ifade edilebilir. Yıldızların ve gezegenlerin oluşması, ve yıldızların milyarlarca yıl sabit bir durumda yanması için çekim gücünün de iyi-ayarlanmasına ihtiyaç vardır.

Herhangi bir makul hayat türünün gelişme şansının bulunması için, çeşitli *parçacık kütlelerinin* uygun değerler alması gerekmiştir. Birinci olarak, eğer -yaklaşık binde bir olan nötron-proton kütlesi farkı, elektron kütlelerinin neredeyse tam olarak iki katı olmamış olsaydı, o zaman bütün nötronlar protona dönüşürdü yahut da bütün protonlar tersinmez bir biçimde protona dönüşürdü. Bu iki durumdan hangisi olursa olsun, kimya ve biyolojinin üzerine dayandığı yüz civarındaki sabit atom türü olmazdı. İkinci olarak, süper ağır parçacıklar patlamanın ilk anlarında aktifiler. Onların kütlelerindeki oldukça küçük değişiklikler, madde parçacıklarının fotonlara oranında felakete neden olacak değişikliklere yol açabilir; bir kara delikler evreni yahut da galaksiler o-

luşturamayacak kadar seyreltilmiş bir madde evreni sonucu verebilirdi. Bundan başka, süper ağır parçacıklar, protonların çok çabuk çöküşünü engellemek için çok ağır ölmek zorundaydılar."²⁴

Bu kozmolojik uyuşumların delillendirme gücü, dünyada hayatın idamesine yardım eden yeryüzüne ait şartların uyuşumuna da dikkat edildiğinde daha fazla artmaktadır. Errol Harris'in sözleriyle özetlemek istersek, dünya, "doğru büyüklükte, doğru türden bir yıldızın yörüngesinde dönen, doğru bileşimli bir atmosferle kuşatılmış, ve gezegenler arasında eşsiz bir hidrosferle donatılmış bir gezegendir. O, hayatın yayılması ve idamesi için hepsi elverişli ve çoğu da zorunlu olan olağanüstü özellikleri bulunan elementler ve bileşikler bünyesinde barındırır."²⁵

Yeryüzünde hayatın var olabilmesi için zorunlu olan bu olağanüstü kozmik oranların ve özelliklerin keşfedilmeleri, Tanrı'yı, evrendeki düzenin sebebi olarak da delillendirmeye çalışan klasik teleolojik delilin gücünü ve etkileyciliğini yeniden artırmıştır. Bunlar evrenin sadece düzenli değil, inanılmaz ölçüde ve olağanüstü derecede düzenli ve çok hassas bir biçimde ayarlanmış olduğunu göstermektedirler. Üstelik bu durum sadece evrenin kozmik tarihinin son dönemlerinde veya evrenin dünyanın etrafını saran sınırlı bölgelerinde değil, zaman olarak onun ilk başlangıç safhalarından beri ve mekan olarak onun her bir bölgesinde keşfedilebilen gerçeklerdir.

Bu kozmik uyuşumları basit bir rastlantı olarak değerlendirmek, çok naiv bir açıklama olurdu. Bu tür keşiflerin, birçok bilim adamı ve felsefeciyi, böylesine hassas bir dengenin, bir tesadüf olarak basitçe görmezden gelinemeyeceği sonucuna götürdüğü bilindiğinde, bunlar nasıl açıklanacaktır? Bunları açıklamak için iki ana alternatifin olduğu görülmektedir: birisi, "çok evrenler" in varlığı hipotezine dayalı ateistik yorum, diğeri, Tanrı'nın tasarımı ve yaratmasına dayalı açıklama.

Çok evrenler görüşünü savunmak için değişik kuramlar öne sürülmektedir. Örneğin, J.A. Wheeler, bir salınan (oscillating) evrenler modeli ileri sürmektedir. Her bir devirin yeni fiziksel yasalar ve sabitler seti ile ortaya çıktığı Büyük Patlama, Büyük Sıkışma, Büyük Patlama, ve bu şekilde devam edip duran evrenler. A.D. Linde, şişen (inflationary) evrenler modeli önermektedir. Buna göre bizim gözlemlenebilir evrenimiz, asıl daha büyük Evrenden şişerek ortaya çıkmış olan pekçok birbirinden farklı

²⁴ John Leslie, *Universes* (London and New York: Routledge, 1989), s. 3-6.

²⁵ Errol E. Harris, *Cosmos and Anthropos: A Philosophical Interpretation of the Anthropic Cosmological Principle* (London: Humanities Press, 1991), s. 58.

mini-evrenlerden sadece biridir. Bilimsel literatürde en yaygın ve ciddi olarak tartışılan çok evren senaryolarından biri de H. Everett'in Çok-Alemler kuantum kuramıdır. Bu, genellikle bize, birbiriyle hemen hemen hiçbir etkileşimi olmayan gittikçe farklı Dünyalara (Worlds) ayrılan ve baş harfi büyük harfle yazılan bir Evren (veya Kainat, Universe) sunan bir model olarak anlaşılır. Her Dünya, kuantum mekaniğinin gerçekten mümkün gördüğü olaylar setleri arasından bir seçimi yansıtır.²⁶

Ne var ki, yukarıdaki senaryoların hepsi de ciddi bilimsel ve felsefi itirazlarla karşı karşıyadırlar. Genel olarak dikkate alındıklarında, felsefi açıdan, bunlar "Ockham'ın usturası"nın en aşırı inkarını temsil ederler; zira bu ilkeye göre, bir mümkün açıklamalar seti içinde en makul olanı, en sade fikirler ve en az faraziyeler içerenidir. Bizim bir tane gözlemlenebilir evrenimizin olağanüstü özelliklerini açıklamak için, sonsuzca başka evrenler varsayımını yardıma çağırarak, şüphesiz kozmik uçlara aşırı bagaj taşıyor, ifrata kaçıyor.²⁷ Tamamen bilimsel görüş açısından ise, çok dünyalar hipotezi, tasavvur edilebilir herhangi bir deney tarafından ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir. Bu sözü edilen başka evrenlerin varlığını gösterecek hiçbir deney yoktur. Nitekim Paul Davies'e göre,

"Çok evren kuramcıları, teorilerinin öne sürdüğü 'başka dünyalar'ın ilke olarak bile asla teftiş edilemeyeceğini kabul etmekte. Kuantum 'şubeleri' arasında seyahat etmek yasaktır. Bundan başka, şişen veya salınan evren modellerindeki düzenli bölgeler, uzay ve zamanın hiçbir gözlemcinin çok evrenlerin varlığını empirik olarak doğrulayamayacağı veya reddedemeyeceği kadar müthiş genişlikleri nedeni ile birbirlerinden ayrılmışlardır."²⁸

Bu durumda Richard Swinburne'un dediği gibi, "alternatif açıklamadan hiçbir şekilde açıkça daha basit olmayan bir formülün tercih edilen yorumunu kurtarmak için ve (her halükarda belli bir oran içinde bulunmak zorunda olan) sınır şartlarının çok dar oranından kaçınmak için sonsuzca çok evrenlerin olduğunu varsaymak, delilik gibi görünüyor."²⁹ Paul Davies'e göre, "Böylesine teorik bir yapının, nasıl olup da tabiatın bir özelliğinin, bilimsel anlamda bir açıklaması olarak kullanılabilirdiğini anlamak zordur. Şüphesiz, bir kimse sonsuz bir evrenler dizisine inanmayı,

²⁶ Craig, "Teleological Argument," ss. 142-43; Leslie, *Universes*, ss. 6-8.

²⁷ Paul Davies, *God and the New Physics* (London: J.M. Dent & Sons, 1983), s. 173.

²⁸ *Ibid*

²⁹ Richard Swinburne, "Argument from the Fine-Tuning of the Universe," in John Leslie, ed., *Physical Cosmology and Philosophy* (New York: Macmillan, 1990), s. 171.

sonsuz bir Tanrı'ya inanmaktan daha kolay bulabilir, fakat böyle bir inanç, gözlemden ziyade imana dayanmalıdır."³⁰ John Leslie'nin ifadeleriyle, "böyle güçlüklerle karşılaşıldığı için, çok-evrenler yaklaşımını reddetmenin, ve onun yerine, güvenimizi Tanrı hipotezi lehine koymanın her bakımdan daha iyi olacağı sonucuna varabiliriz."³¹ Eğer ilahi tasarım görüşünün tek rakip alternatifi olan çok-evrenler hipotezi, fizik değil metafizik ise, o zaman, Polkinghorne'un dediği gibi, "herhangi bir eski evren' olduğu için değil, verimli bir sürece muktedir olmasını murad eden bir Yaraticının yaratması olduğu için taşıdığı bu özelliklerde olan sadece tek bir evrenin var olduğu görüşü, eşit oranda tutarlılığa ve daha büyük bir ekonomiye sahip olan bir metafiziksel öneridir."³²

Fakat burada belki daha belirgin olan hatalı tutum, çok evrenler olabileceğini varsaymak değil, bilinen evrenin başlangıcından beri sergilediği hassas dengeyi izah ederken Tanrı açıklamasından kaçıp rastlantısal oluşumu makul göstermek için, varsayılan bu evrenlerin mevcut evrenden daha düzensiz olduklarını; bu düzenli evrenin ise, sonsuz sayıda düzensiz evren arasından tesadüfen çıkmış bir tane düzenlisi olduğu yorumuna ve buna dayalı ateistik sonuca ulaşma gayretidir. Oysa bilinenen bilinmeyene doğru mantıksal bir çıkarımda bulunulduğunda, çıkarıma yön vermesi gereken, bilinenin temel özellikleridir. Elimizdeki örnekte olduğu gibi, bilinen tek evren çok düzenli ise, ve bilinmeyene ait tek ipucumuz bu ise, normal akılyürütme, eğer gerçekten varsalar, bilinmeyen evrenlerin de en az bilinen kadar düzenli olabileceği sonucuna götürmelidir, tam tersine değil. Sonuç olarak, bilinen evrenimizin başlangıç koşulları ve temel sabitlerindeki olağanüstü kozmik oransal uyumların son yıllardaki keşfinin, Tanrı'nın varlığına inancın klasik delillerinden olan tasarım kanıtının örneklemesel zeminine, çok-evrenler senaryoları ve yorumlarıyla gölgelenemeyecek ölçüde, yeniden büyük bir güç ve zenginlik kattığı görülmektedir.

İnayet Delili ve İnsancı İlke

İnayet delilinin tarihi aslında felsefe tarihinin ilk dönemlerine kadar izlenebilir. On sekizinci yüzyılın yazarları, inayetin işleyişini asıl itibarıyla nesnelere genel oluşumu ve akışında gördüler. Dünya düzenlidir, belirli yasaları vardır; farklı kısımları birbirine ve canlı varlıkların ihtiyaçlarına harika biçimde uymaktadır. Tanrı'nın inayeti onun, insanların ahlaki disiplini için uygun bir yer olmasını sağlamıştır. O, tasarımılandığı

³⁰ Davies, *God and the New Physics*, s. 137.

³¹ John Leslie, "Modern Cosmology and the Creation of Life," in Ernan McMullin, ed., *Evolution and Creation* (South Bend, IN: University of Notre Dame Press, 1985), s. 112.

³² Polkinghorne, "Revived Natural Theology," s. 90.

teleolojik olarak anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır. Bu, "gözlemcileri meydana getirmek ve varlıklarını devam ettirmek amacıyla 'tasarlanmış' tek bir mümkün Evrenin var olduğu"nu⁴⁰ iddia etmektedir. Güçlü İnsancı İlkenin bu amaçsal formülasyonu

"Hayatı meydana getirmek için, evrenin, hayatın ortaya çıkışı için yeterli" özellikleri geliştirdiğini ileri sürerek, WAP'ın etkililiğini açıklar. Buradaki "...mek için" (in order to) teriminin varlığı, şüphesiz bu modeli teleolojik, yani amaç-yönelimli olarak tanıtır. Buradaki amaç, hayatın varlığıdır.... Bundan başka, birçok farklı versiyon ortaya atılmaktaysa da, nihayetinde, bunların hepsi bir çeşit doğa üstü varlığa götürmektedir."⁴¹

Fizikçi Freeman Dyson bir dizi antropik uyuşumun desteğinde şöyle yazmaktadır:

"Evrende kendimi yabancı gibi hissetmiyorum. Evreni ne kadar çok incelersem ve onun yapısının ayrıntıları üzerinde ne kadar çok çalışırsam, evrenin bizim geliyor olduğumuzu bir anlamda bilmiş olması gerektiğinin o kadar çok delilini buluyorum.... Evrenin yapısı ile hayat ve zekanın gerekleri arasındaki çok özel ahenk, olayların planlanışında zihnin öneminin üçüncü tezahürüdür."⁴²

Paul Davies de benzer görüşlere sahiptir. Ona göre dört asır önce bilim, Tanrı tarafından tasarlanmış amaçlı bir yapı olan kosmos içinde insanlığın sıcak ve rahat yerini tehdit eder görüldüğü için din ile çatışmaya girmişti. Kopernik ile başlayan ve Darwin ile sona eren devrim, insanları değeri düşük ve hatta abes görme etkisi doğurmuştu. Artık insanlara büyük planın merkezinde bir yer verilmiyor; bunun yarine ilgisiz bir kozmik dramada tesadüfi ve görünüşe göre anlamsız bir rolleri olduğu varsayılıyordu.⁴³ Oysa, Davies'in haklı olarak belirttiği gibi "bilim, insanları, kör fiziksel güçlerin rastlantısal ürünleri olarak göstermenin aksine, bilinç sahibi organizmaların evrenin temel özelliği olduğu izlenimine vermekte-

⁴⁰ John D. Barrow and Frank J. Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1986), s. 22.

⁴¹ George gale, "Whither Cosmology: Anthropic, Anthropocentric, Teleological?," in Nicholas Rescher, ed., *Current Issues in Teleology* (Lanham, MD: University Press of America, 1986), s. 106.

⁴² Freeman Dyson, *Disturbing the Universe* (New York: Harper&Row, 1979), s. 250, 252.

⁴³ Davies, *Mind of God*, p. 20.

dir. Biz doğanın yasalarına derin, ve inanıyorum ki, anlamlı bir şekilde yazılmıştık.⁴⁴

O halde, Ayer'in yukarıda ileri sürdüğü gibi, evrendeki kısmi yerimizin naturalistik dünya görüşünü destekler mahiyette görülmesi gerektiği tezi, artık bir zamanlar olduğu kadarki bir güçle de savunulamaz. İnayet delilinin, fiziksel evren ile ilgili bugünkü bilimsel bilgiler ve kozmolojik ilkeler açısından bakıldığında hâlâ savunulabilir olduğu görünüyor.

Sonuç olarak, son zamanlardaki bilimsel keşiflerin, objektif bilimsel bilgi ile teistik inanç arasında herhangi bir ciddi çatışmaya neden olmadığı gözükmektedir. Aksine, bilimsel bilginin bugünkü durumunun, temel teistik inançları, özellikle de Tanrı'nın varlığı inancını destekler mahiyette gelişmeler kaydettiği son zamanlarda çok daha aşikar olmuştur. Geleneksel teistik inancın çağlar boyunca ya saf iman ile inanılan ya da felsefi kanıtlarla savunulan çoğu öğeleri, son zamanlarda güçlü bilimsel destekler kazanmışlardır. Bu bağlamda, ilk önce Büyük Patlama kuramının, teistik kozmolojik kanıtın en önemli öncülüne güçlü bir destek sağladığını gördük. İkinci olarak, evrenin temel sabitleri ile ilgili bilimsel bilgilerin, son zamanlarda teistik tasarım kanıtını yeniden güçlendirdiğini tespit ettik. Son olarak, İnsancı Kozmolojik İlkenin geleneksel inayet deliline sağladığı desteği inceledik. O halde, objektif bilimsel bilgi ve onlara dayalı felsefi çıkarımlar ve yorumların, Tanrının varlığı ile ilgili teistik inançlar için makul bir zemin ve birikimsel gerekçeler sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte burada belki şunu da ilave etmekte yarar vardır. Tanrı'nın varlığına inanç, şüphesiz yukarıda irdelediğimiz türden bilimsel bilgilerin tasdikine bağlı değildir. İnanç, bunlardan önce ve bunları aşan bir özellik arz eder. Bununla birlikte bu tür bilimsel yahut kozmolojik uyuşumların varlığı konusu da önemsiz değildir. Aksine, bilimsel bilgi ve teistik inanç arasındaki karşılıklı olumlu ilişkinin, insanların hakikate ve hakikatin birliğine inanması ve bunu araması için son derece önemli ve yararlı olduğu gözükmektedir.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 21.